

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2014

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na tipheji ta 20.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**A1: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****Swa ndzi kweva – BM Ngobeni****3: Va ba hi nenge.**

Ku ba hi nenge i xivulavulelo lexi vulaka ku famba hi milenge.√ Ntila lowu wu hlamusela leswaku hikokwalaho ko durha ka phetiroli vachayeri a va ha tirhisi mimovha ya vona, kambe va tiyela lomu va yaka kona hi milenge.√

7: Hambi vakhandziyi ri va xele kambirhi.

Vakhandziyi i vanhu lava khandziyaka mimovha yo fana na mathekisi na mabazi, kasi ku va ri ku xele kambirhi i xivulavulelo lexi vulaka ku va u ri etimhakeni to tika/ekhombyeni kumbe eku xanisekeni.√ Eka ntila lowu mutlhokovetseri u vula leswaku hambu lava pfumalaka mimovha va xaniseka hikuva va boheka ku hakela mali yo tala eka vinyi va mimovha.√

9: Hikuva mabazi na mathekisi swi minya swikhwama swa vona.

Ku minya i ku heta ka swo karhi, ngopfungopfu swihalaki.√ Ntila lowu wu hlamusela leswaku mali ya vakhandziyi ya hela hikwalaho ka tihakelo leti ti tlakusiweke eka swifambo swo fana na mabazi na mathekisi.√

15: Va boheka ku ya xokola na leyi a va yi khonetile lomo.

Loko u xokola leswi khonetaweke hi loko u ringeta ku humesa kumbe ku hlomula swilo leswi nga endhawini yo karhi.√ Ntila lowu wu hlamusela leswaku loko vanhu va fanele ku famba, hikwalaho ko durha ka tihakelo va fanele ku ya pambula na mali leyi a va yi hlayisile etindhawini to karhi.√

18: Swi tsandze valava va nga fumbarhela xuma xo nona.

Ku tsandzeka i ku ka u nga humeleli eka swo karhi, kasi ku fumbarhela i ku khoma swo karhi hi xandla lexi pfariweke u nga swi tshiki, xuma xona swi vula mali kasi ku nona swi vula ku nyuhela.√ Ntila lowu wu hlamusela leswaku hambu lava va nga fuma/va nga na mali yo tala va xaniseka hikokwalaho ko durha ka phetiroli.√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MINTILA LEYI BOXIWEKE**[10]****KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIMBANGU**Tshengwe ra lerhisa – MM Marhanele**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi ku tika loku nga kona masiku lawa loko wanuna a tekile vasati vo tala, laha a swi pimanisaka na xiyimo xa khale laha swakudya a swi nga durhi hikuva a ku hanyiwa hi ku rima.√√ (2)
- 2.2 Xikatsatinhlamuselo xi humelerisa mhaka ya ku tikeriwa loku vaka kona loko wanuna a teke vasati vo tala.√√ (2)
- 2.3 I ku tsundzuxa vavanuna leswaku va tivonela eka ku tikeriwa loku va nga hlanganaka na kona loko va teka vasati vo tala hikuva swilo swa tika no durha masiku lawa.√√ (2)
- 2.4 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi nge pfumeli hikuva ndzi nga durheliwa hi mali yo hlayisa ndyangu lowukulu.√√/A ndzi nge pfumeli hikuva a ndzi nge kumi rirhandzu leri nga ringanela eka nuna wa mina.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena. Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)
- 2.5 'Wanuna a ri karhi a ba xinari'.√√/Ntila wa 15.√√ (2)

[10]**KUMBE****XIVUTISO XA 3: XIMBANGU****Ndzi wisise – RK Gum'sani**

- 3.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a vilelaka hikwalaho ko va un'wana munhu a n'wi sala endzhaku, a xiyaxiya mafambelo, timhaka na matirhelo ya yena hinkwawo, kutani muvileri u tsundzuxa munhu loyi leswaku a hambana na yena a tiva ta yena timhaka.√√
(Mukamberiwa u nyikiwa timaraka timbirhi loko a boxile matlhelo hi mambirhi.) (2)
- 3.2 Rito 'swondzolota' ri vula ku langutisa munhu hi tihlo ro ka ri nga ri kahle, u nga copeti.√ Eka xitlhokovetselo lexi ri hlamusela leswaku munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena o tshamela ku langutisa muvileri swinene kumbe ku xiyisisa leswi muvileri a swi endlaka, naswona u n'wi langutisa hi mukhuva wo biha.√ (2)
- 3.3 I ku tsundzuxa no lemukisa vanhu leswaku a va langutane na timhaka leti ti khumbaka vona va tshika leti ti nga va laviki.√√ (2)

- 3.4 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta rhurha ndzi ya tshama eka tiko rin'wana kule na yena.√√/A ndzi ta aka khumbi lerikulu leri ri nga ta n'wi sivela leswaku a nga ndzi voni loko ndzi huma na loko ndzi nghena ekaya ka mina.√√/A ndzi ta xava mbyana leyikulu ndzi n'wi sasatela hi yona loko a ndzi landzelela.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.)
- 3.5 'Hinkwako laha u nga kona u tshama hi mina'.√√/Ntila wa 16.√√ (2)

[10]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIMBANGU****U yimele yini? – TA Ngope**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi muntshwa loyi a nga lo tshama a tshika ku tirha no tikarhatela ku humelela. Mutlhokovetseri u n'wi tsundzuxa leswaku u fanele ku titirhela ka ha ri na nkarhi a tlhela a n'wi tsundzuxa na leswaku munhu u hanya hi leswi a nga lo swi tirhela hi mavoko ya yena.√√ (2)
- (Mukamberiwa u nyikiwa timaraka timbirhi loko a boxile matlhelo hi mambirhi.)
- 4.2 'U nga tikhomi rihlaya; swa yila'.√√/Ntila wa 17.√√ (2)
- 4.3 Mutlhokovetseri wa khumbeka hi xiyimo xa muntshwa loyi a nga lo tshama a nga tirhi nchumu kutani wa n'wi tsundzuxa leswaku a tiantswisa evuton'wini.√√ (2)
- 4.4 Ntila lowu wu hlamusela leswaku nkarhi wu le ku fambeni kumbe leswaku nkarhi wa hundza.√√ (2)
- 4.5 Mukamberiwa u ta vula swin'wana na swin'wana leswi twisisekaka. Xikombiso: Ndzi nga n'wi byela leswaku a famba a lava ntirho hikuva ku tshama ntsena a nga tirhi a nge vuyeriwi hi nchumu.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

[10]**NA**

A2: XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO (SWA BOHA LESWAKU MUKAMBERIWA A XI HLAMULA.)**XIVUTISO XA 5: XIMBANGU****A hi vuloyi – MM Marhanele**

- 5.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi rifu. Mutlhokovetseri u hi tsundzuxa leswaku a ku na munhu loyi a nga na matimba yo teka vutomi bya un'wana. Loko munhu a lova siku ra yena ri va ri lo fika kutani u va a nga loyiwangi hi munhu tanihileswi hina vanhu hi swi tekisaka xiswona.√√ (2)
- 5.2 'Phela ti hlanta hi khume-khume'.√√/Ntila wa 36.√√ (2)
- 5.3 Nhlokomhaka i 'A hi vuloyi', kasi xitlhokovetselo na xona xi vulavula hi ku hundza ka munhu emisaveni loku ku humelalaka hikokwalaho ka ku rhandza ka Xikwembu ku nga ri ku loyiwa.√√ (2)
- 5.4 Loko munhu a hundzile emisaveni maxaka ya yena ma rila hikokwalaho ko siyiwa hi murhandziwa wa vona. Eka ntila lowu mutlhokovetseri u hi tsundzuxa leswaku eka rin'wana ra masiku na hina hi ta hundza emisaveni kutani van'wana va ta rila hi ku twa ku vava loku na hina hi ku twaka loko ku lovile van'wana.√√ (2)
- 5.5 Mukamberiwa u ta boxa mavonelo ya yena. Xikombiso: Ndzi vona swi nga ri kahle, ku na vanhu vo tala lava nga dlawa hikokwalaho ko lumbetiwa vuloyi kasi hi ntiyiso a ku na vumbhoni lebyi khomekaka ku tiyisisa mhaka leyi, ku lumbetiwa ka vanhu vo tala ku va ku vangwiwa hi mavondzo na nsele ngopfungopfu exikarhi ka maxaka na vaakelani.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Nhlamuselo ya nhlokomhaka Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa TIMARAKA TA 7	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhonthla yo hambanahambana; lama seketeriwake hi ku hetiseka hi xitlhokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xitlhokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	-Xivumbeko xa nkhaqato. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo	-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlukelano lowunene wa mavonelo. -Nkhlukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhononi bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.
MAAVELO YA TIMARAKA	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

XIVUTISO XA 6: XITSALWANA**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- Chavalala na Hlongwane va tirha swin'we efemeni ya Prestige Publications Enterprises (PPE) eGiyani. Chavalala i muhlanganisi naswona u tirha hi ku tikarhata, kasi Hlongwane i museketeri wa mininjhere Brooks, u vondzoka Chavalala swinene hi ku ehleketa leswaku hikwalaho ka matirhelo ya yena lamanene a nga n'wi tekela ntirho.√√√
- Hikokwalaho ko va Chavalala a nga ri munghana kumbe xaka ra Hlongwane, Hlongwane u vengano vondzoka Chavalala ku fikela laha na matirhelo lamanene ya yena a nga ma voniki.√√√
- Feme ya PPE ya humelela no tiveka eka vanhu vo tala hikwalaho ka matirhelo lamanene ya Chavalala, hikwalaho ka mavondzo lawa Hlongwane a nga na wona, a nga n'wi seketeli Chavalala kuve leswi swi kurisa na vito ra yena.√√√
- Loko Chavalala a yisa swiviko swa matirhelo ya yena ehofisini ya Hlongwane, Hlongwane wa n'wi holovela a vula leswaku wa n'wi hleva kutani a n'wi tshembisa leswaku u ta n'wi ba ngopfu a tlhela a n'wi chaja hi '*defamation of character*'.√√√
- Hikokwalaho ka mavondzo na rivengo leri Hlongwane a a ri na rona ehenhla ka Chavalala, u pfaleka mahlo na miehleketo a kala a rivala na leswaku u sayinerile Chavalala mpfumelelo wo ya hlangana na van'wamabindzu eNkowanikowa laha a n'wi holovelaka a vula leswaku yena a nga tivi nchumu hi mhaka leyi, kasi entiyisweni u n'wi pfumelerile a tlhela a n'wi sayinela mpfumelelo.√√√
- Mukhari, mutirhikulobye wa Chavalala na Hlongwane, u tsundzuxa Hlongwane hi matirhelo lamanene ya Chavalala, kambe hikwalaho ka rivengo leri Hlongwane a a ri na rona ehenhla ka Chavalala, wa hlambanya leswaku loko yena a ha ri murhangeri efemeni ya PPE, Chavalala a nge pfuki a tlakusiwile.√√√
- Hlongwane u vondzoka Chavalala ku fika laha na loko ku humile poso ya vuhlanganisinkulu a yaka eka Brooks a ya n'wi byela leswaku Chavalala a nga fanelangi ku nyikiwa poso leyi hikuva wa ha ri ntsongo, loyi yi nga n'wi fanela i munghana wa yena Mathebula.√√√
- Mavondzo ya Hlongwane ehenhla ka matirhelo lamanene ya Chavalala ya endla na leswaku loko va ri ehodela na vaBriggs Hlongwane a hembela Chavalala hi ku vula leswaku u ta entirhweni a nwile, kambe loko a vona Valungu u tiendla onge a nga nwi.√√√
- Loko ku fika nkarhi wa leswaku Chavalala a ya eEurope ku ya hlangana na vahlanganisi van'wana va misava, mavondzo ya Hlongwane ya endla leswaku a hlohletela Brooks ku va a nga pfumeleli munhu wo fana na Chavalala ku ya yimela feme hikuva u na marhengwe naswona u komile, loyi a faneleke ku ya yimela feme i Mathebula.√√√
- Hlongwane u luka xikungu na vanghana va yena xo yiva cheke entirhweni yo hakelela Chavalala swikweleti leswaku nandzu wo yiva wu ta dya Chavalala leswaku a ta hlongoriwa entirhweni, kambe a swi n'wi pfunangi nchumu hikuva Chavalala a nga hlongoriwani entirhweni kambe ku khomiwe yena hi maphorisa.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBENI NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)**[25]****KUMBE**

XIVUTISO XA 7: XIMBANGU**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 Swi le khwatini/nhoveni/mixanatsini.√ Swi le ku nweni ka byalwa.√ (2)
- 7.2 I vatirhikulobye. Chavalala i muhlanganisi kasi Hlongwane i mupfuni wa mininjhere Brooks, hinkwavo va tirha efemeni ya *Prestige Publications Enterprises (PPE)* eGiyani.√√ (2)
- 7.3 U hlamusela leswaku u ta kucetela Brooks leswaku a n'wi seketela eka kungu ra yena ro hlongorisa Chavalala entirhweni.√√
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.4 I bodo ya vufambisi leyi kumekaka ehofisinkulu ya PPE EJoni.√/C.√ (1)
- 7.5 Xi vangiwa hi Hlogwane loyi a yivaka cheke ehofisini ya Nyeleti leswaku nandzu wu ta dya Nyeleti leswaku a ta hlongoriwa entirhweni ku ta thoriwa Maria, xigangu xa Mathebula.√√ (2)
- 7.6 Efemeni yo kandziyisa maphephe ya *Summit News*.√/e*Graphics Advertising*.√ (1)
- 7.7 Vito ra 'Christian' i vito ra xinghezi leri vulaka mukhongereri kumbe mukriste, ra yelana na vumunhu bya Chavalala hikuva i munhu wo rhula no xixima loyi a nga tsakeliki ku khunguvanyisa van'wana, loko Hlongwane a n'wi holovela wa titsongahata a n'wi hlamula hi xichavo leswi kombaka mahanyelo ya vukhongereri.√√ (2)
- 7.8 U vula loko se swi ta va swi kumekile leswaku Chavalala u hakele swikweleti swa yena swa ka OK hi cheke ya le ntirhweni.√√ (2)
- 7.9 U ya emahlweni a endla ndzavisiso wa nandzu wa ku yiviwa ka cheke hambiloko Nyeleti a khomiwile leswi nga endla leswaku Hlongwane na vanghana va yena va khomiwa va ya pfaleriwa ejele kutani Nyeleti a kuma ntshuxeko a tlhelela entirhweni wa yena.√ (1)
- 7.10 Mukamberiwa u ta boxa leswi a a ta swi endla. Xikombiso: A ndzi ta kuma gqhweta/muyimeri loyi a nga ta kota ku va rihisa mali yo tala hikuva va ta va va ndzi suse ndzhuti hi ku ndzi etlerisa ekhotsweni ndzi ri hava nandzu.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 7.11 Hileswi Chavalala a a tirha hi ku chivirika no tiyimisela entirhweni wa yena kutani Hlongwane a vona onge u ta hetelela a tlakusiwile kutani a n'wi tekela xivandla xa yena tanihi museketeri wa mininjhere efemeni ya PPE.√√ (2)

- 7.12 Sejeni Navela u karihela Nyeleti a n'wi byela leswaku i khamba handle ko kuma ntiyiso wa mhaka kasi phorisa Mlambo u endla ndzavisiso hindlela leyinene handle ko va a khahla Nyeleti.√√/Loko ntiyiso wu kumekile sejeni Navela a nga kombeli rivalelo eka Nyeleti kasi phorisa Mlambo wa titsongahata a tlhela a n'wi tsundzuxa leswaku a tivonela eka vatirhikulobye.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 7.13 A swi fanelangi, hikuva loko vatirhi va tirha hi ku tinyiketela va kurisa vito ra feme ya vona kasi na varhangeri va vona va kota ku tiveka hi vufambisi lebyinene. Hlongwane tanihi murhangeri a a fanele a rhandza no seketela Chavalala hikwalaho ka matirhelo ya yena ya xiyimo xa le henhla.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 7.14 Hileswi eku sunguleni a a chuhile a ehleketa leswaku kumbe va lava ku n'wi hlongola entirhweni, kutani a a tsakile swinene ku va a nga hlongoriwangi.√√ (2)
[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 8: XITSALWANA

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni

- Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti u siya nsati wa yena namadyambu a ya ekaya ka N'wa-Mdanisi loyi a n'wi rhambeke leswaku a ta khongelela n'wana loyi a vabyaka.√√√
- Ematshan'weni yo vitana n'wana loyi a byeriweke ha yena leswaku a ta a ta khongeleriwa leswaku Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a ta hatlisa a tlhelela ekaya, N'wa-Mdanisi u rhamba Mufundhisi etafuleni leswaku va ta dya swakudya swin'we.√√√
- Wa swi vona leswaku a ku nga ri ntiyiso leswaku n'wana wa vabya kambe N'wa-Mdanisi o tilavela yena, hambiswiritano a nga leli a tifambela, kambe wa tshama.√√√
- U pfumela ku rhandzana na N'wa-Mdanisi a ri karhi a swi tiva leswaku nawu wa kereke a wu yimi na swona.√√√
- U hetelela a etlele eka N'wa-Mdanisi laha a nga huma hi matakuxa.√√√
- Loko a huma ekaya ka N'wa-Mdanisi o ganyula kunene a suse na kholoro ku komba ku tisola eka ndzingo lowu a tingheniseke eka wona, kambe hi ku chava vanhu u tlhela a yi vekela.√√√
- Loko a fika ekaya ka yena u kombela nsati wa yena Munene a n'wi khongelela, leswaku ku chuha ku ta hela na xona Xikwembu kumbe a xi ta kota ku n'wi rivalela, Munene na yena u swi kotile ku n'wi rivalela.√√√
- Ematshan'weni yo swi phela ehansi, Nyiko a a nga ha heli emutini wa N'wa-Mdanisi a ehleketa leswaku a nga voniwi hi munhu kasi wa voniwa.√√√
- Timhaka ti sungurile ku biha loko N'wa-Mdanisi a ta biha emirini na le kerekeni a nga ha vonaki.√√√

- Huvo ya kereke yi hetelele yi tekile xibocho xo hluvula Nyiko nguvu ya vufundhisi hi ku va a nga xiximangi nawu wa kereke.√√√
- Nyiko u tsandzekile ku amukela xibocho lexi tekiweke hi huvo ya kereke, kutani u nwile mhondzo a lova.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 9: XIMBANGU****MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- 9.1 I Celela.√ (1)
- 9.2 Hileswi a a humile endleleni, a nga ha yi exikolweni naswona a a hundzukile xigevenga a famba a hlasela vanhu a va tekela leswi nga swa vona.√√/ Minkarhi yin'wana loko a swi lavile a a nga chavi na ku dlaya munhu.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 9.3 A a n'wi tshemba hikuva a a ri Mufundhisi wa yena loyi swi nga n'wi olovelaka ku ya vulavula na n'wana wa yena Celela leswaku a tshika mahanyelo yo biha.√√ (2)
- 9.4 Wa n'wi xixima.√/C.√ (1)
- 9.5 Va ka Tlhomandloti na va ka Baloyi a va ri Machangana.√/Hinkwavo a va ri vakriste lava a va nghena kereke leyi a yi ri eChiawelo laha Mufundhisi Tlhomandloti a a ri Mufundhisi kona.√/Vana va ka Tlhomandloti, Madambi na Nyiko, va humile endleleni, kasi na yena Celela n'wana wa ka Baloyi a a humile endleleni.√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 9.6 A a ri entirhweni.√ (1)
- 9.7 A ndzi nga ha ta tlhelela, loko munhu a byela un'wana timhaka ta yena xikongomelo ku va ku ri ku pfuniwa kambe mahlamulelo ya Mufundhisi Tlhomandloti a ya kombisi ku pfuna, kambe a ya khovolela manana Baloyi tanihi mutswari loyi a nga swi kotiki ku letela vana va yena na ku va dyondzisa ku rhandza dyondzo na vutlhari.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

- 9.8 Vito ra tsalwa ri vula leswaku munhu wa vutlhari a vuya a lulama u tala ku tswala vana vo dadavala, va mihupani, miharihari kumbe va va na lunya, xindzhuvu na futa.√ Swikombiso: Madambi hi ku va tata wa yena a arile leswaku a teka Soluka nhwana wa Muqhoza, u tinyikela ebyalweni.√/Nyiko u rhandzanile na N'wa-Mdanisi, wansati wa noni, kutani a n'wi hungukisa, kereke yi n'wi hluvula nguvu ya Vufundhisi.√/Celela n'wana wa ka Baloyi u tinyiketele eka timhaka ta vugevenga, kutani emakumu a baleseriwa hi maphorisa a lova.√
- (Maraka yin'we i yo hlamusela leswi humelelaka eka tsalwa, yin'we i ya xikombiso xin'we ntsena.) (2)
- 9.9 **A swi fanelangi**, munhu un'wana na un'wana u fanerile ku tihlawulela jaha/nhwana loyi a tsakelaka ku teka kumbe ku tekiwa hi yena leswaku loko swin'wana swo tshika swi nga fambangi kahle a nga soli munhu un'wana.√√
- Swi fanerile**, vatswari votala va tiva mahanyelo ya mindyangu yo hambanahambana, kutani va swi kota ku hlawulela vana va vona mindyangu leyi nga na mahanyelo lamanene leswaku va ta kota ku hanyisana hi ku rhula.√√
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.10 Ndzi dyondza leswaku kuwa ra le thyakeni u dyisa hi n'wana.√/Muhloti wa tinyarhi ti vuya hi yena.√/Ku yingisa swi tlula magandzelo na mafurha ya wona.√
- (Dyondzo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (1)
- 9.11 A swi kahle, kun'wana na kun'wana laha ku nga vekiwa milawu, yi vakeriwe vanhu hinkwavo leswaku va ta kota ku yi xixima, va leteriwa hi yona eka mahanyelo ya vona, handle ko va ku langutiwa mhaka ya vuxaka.√√
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta khunguvanyeka, hikuva xikombelo xa mina a xi ta va xi nga amukelekangi.√√
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 9.13 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta khomiwa hi tingana ku va ndzi ve na xiave eka rifu ra Mufundhisi.√
- (Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.) (1)
- 9.14 Ku celela swi hlamusela ku hoxa xilo xo karhi egojini kutani u seletela. Loko Celela a baleseriwile hikokwalaho ka vugevenga u hoxiwile egojini kutani a seleteriwa.√√
- (2)
- 9.15 Hileswi vanuna va vona a va lovile kutani wansati loyi a loveriweke hi wanuna a nga pfumeleriwi ku tshama endlwini ya kereke.√√
- (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B:**25**

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 10: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- Matanato u rhandza nhwana wa yena Rhoda hi mbilu na moya.√√√
- U nyenya nsati wa yena N'wa-Xirhami, u vula leswaku u n'wi nghene ematsolweni hikuva wa dakwa, u xuxa lomo, a etlela lomo, vana va sala va ri voxe, a rivala leswaku na yena Rhoda wa dakwa.√√√
- Loko Mavhavaza a kombela ku famba na yena ekaya leswaku a ta ya tikumela wansati wa Muchangana, u hlamula leswaku vavasati va Machangana i tibari naswona i swilo swo ka swi nga pfuni nchumu.√√√
- U ala ku teka hlantswana leyi a yi kumeriweke hi nsati wa yena N'wa-Xirhami a vula leswaku i xikhombana xa n'wexemu.√√√
- U byela munghana wa yena Mavhavaza leswaku se u tiyisile ku teka Rhoda, na nsati wa yena N'wa-Xirhami u n'wi byerile.√√√
- Loko yena na Mavhavaza va endzerile Rhoda, Sofia mana wa Rhoda u va byela leswaku Chanki swi vula Chauke naswona tata wa Rhoda a a ri Livhiti Sheks Chanki.√√√
- Matanato u sungula ku chuha loko Xilumuni a ta va a n'wi hlamuserile leswi mavito lawa ya vulaka swona hi Xitsonga hikuva a ya ri mavito ya buti wa yena loyi a nga kholwa eJoni a hetelela a fela kona.√√√
- Mavhavaza u nyanyisa ku chuha ka Matanato hi ku n'wi byela leswaku yena na Rhoda va yelana.√√√
- Matanato u hetelerile hi ku tsalela hosi/buti wa yena Xitlhangoma leswaku a hatlisa a ta eJoni.√√√
- Sofia mana wa Rhoda u swi tiyisisile leswaku Livhiti Sheks Chanki hi yena buti wa Matanato Tshikani Mininginisi Chauke, u engetile hi ku va komba swifaniso swa yena a hetelela hi ku famba na vona a ya va komba sirha ra yena.√√√
- Matanato u herile matimba ku kuma leswaku Rhoda murhandziwa wa yena i n'wana wa hosi/buti wa yena, naswona laha a a ku hi le vukweni bya yena hi le kaya ka hosi/buti wa yena.√√√
- Emakumu u hambanile na Rhoda a tlhelela ekaya a ya teka hlantswana leyi nsati wa yena N'wa-Xirhami a a n'wi hlawulerile yona, kutani a tshama na ndyangu wa yena hi ku rhula.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11: XIMBANGU**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 11.1 Hi le hositele ya Jeppe.√ (1)
- 11.2 Hileswi a va tirha ekule na le makaya ya vona kutani a va boheka ku tshama ehositele.√ (1)
- 11.3 A a chava ku dlayiwa hikuva tata wa yena a a n'wi nyiketile eka tiko ku va a dlayiwa na ku hisiwa ku endlela leswaku mpfula yi na.√√ (2)
- 11.4 Ku aka muti ematikoxikaya a teka na nsati wa Muchangana.√/A.√ (1)
- 11.5 Ri thyiwe kahle hikuva ku hlamba vunwa i ku vulavula ntiyiso u tshika ku hamba. Xihangalasi loyi a nga ala Topisa na n'wana wa yena, se u lava Topisa na n'wana loko Topisa se a tekiwile hi Mavhavaza.√√/Ri thyiwe kahle hikuva Matanato loyi a nyenyaka nsati wa yena N'wa-Xirhami a ku i xidakwa u tlhelela eka yena loko a kuma leswaku Rhoda loyi a rhandzanaka na yena i n'wana wa buti wa yena.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 11.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: Mavhavaza u rhandza vavasati va le matikoxikaya kasi Matanato u rhandza vavasati va le xilungwini.√√/Mavhavaza u rhandza ku hungasa eka Mayimayi kasi Matanato a a rhandza ku hungasa emalokhexini.√√/Mavhavaza a a loveriwile hi nsati wa yena wa xitekwa loyi a nga sala a teka yena u duke naro kasi Matanato u na nsati ku nga N'wa-Xirhami.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (2)
- 11.7 Swi kahle, hikuva mintirho yi tele ngopfu etindhawini ta le kule, kutani loko vo chava ku ya tirha kona mindyangu ya vona yi ta fa hi ndlala.√√ (2)
- A swi kahle, hikuva van'wana vavanuna loko va kala va tihela ekule a va ha vuyi ekaya kumbe va vuya va ri karhi va vabya.√√ (2)
- (Nhlamulo i yo seketela ntsena. Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (2)
- 11.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hlayisa ndyangu wa yena a tlhela a tshama ehansi na nsati wa yena a vulavurisana na yena nkarhi wun'wana a nga cinca mahanyelo ya yena yo biha.√√ (2)
- (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

- 11.9 Hileswi a a kumile leswaku murhandziwa wa yena Rhoda loyi a a ri ekusuhi no n'wi teka i n'wana wa hosi/buti wa yena Muninginisi Tshikani Chauke, kutani a swi nga ha ta koteka leswaku a tekana na yena.√√ (2)
- 11.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: Ra khorwisa hikuva va tele vavasati lava rhandzaka byalwa, va nga hlayisi na mindyangu ya vona va kondza va tshikiwa hi vanuna va vona.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (2)
- 11.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: **I mhaka ya kahle**, hikuva N'wa-Xirhami u lava leswaku hambileswi yena a tsandzekaka ku tshika byalwa no hlayisa ndyangu wa yena, nuna wa yena a nga duki naro, kambe a vuya ekaya hikuva hlatswana ya yena yi ta swi kota ku n'wi hlayisela ndyangu wa yena, naswona leswi hi leswi khale a ku hanyisiwa xiswona. Loko wanuna a teke wansati a a nyikiwa na hlantswana leswaku yi ta kota ku pfuneta tati wa yona hi mintirho ya le kaya.√√
A hi mhaka ya kahle, vavasati hambu vo va va ri maxaka a va tali ku rhandzana loko va tekiwile hi wanuna un'we leswi endlaka leswaku ku nga vi na ku rhula endyangwini.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (2)
- 11.12 Ku hangalasa i ku ava swilo leswi a swi hlanganile. Loko Xihangalasi a vona leswaku Topisa u tshame kahle na nuna wa yena Mavhavaza, wa hlundzuka kutani a ringeta ku va hambanisa hi ku ya ekaya ka Mavhavaza a ku u landze nsati wa yena na n'wana wa yena.√√ (2)
- 11.13 Swi fanerile. Loko vanhu va rivalelana va kuma ku rhula evuton'wini bya vona.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka. Mukamberiwa u languteriwa leswaku a hlamula hi tlhelo ro va swi fanerile.) (2)
- 11.14 Ndzi dyondza leswaku ntokoto lowu munhu a nga na wona wa n'wi pfuna leswaku a antswisa xiyimo lexi a nga tshama a va eka xona.√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (1)
- 11.15 Xitlhangoma i hosi/buti wa Matanato.√/I vamakwavo.√/I hosi na ndzisana.√ (1)
[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 12: XITSALWANA**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- Boneka u rhuma Khegu leswaku a ya cela misava hi nkarhi wa xikolo a tshika n'wana wa yena Bodzani a ya exikolweni.√√√
- U tsona Khetani R5, 00 yo ya teka pasi, kambe u nyika Bodzani R70, 00 yo hakela rendzodyondzo ro ya eManyeleti na yo endlisa misisi.√√√
- U hlantswisa Khegu swiambalo swa Gwirhani na Bodzani ematshan'weni yo va swi hlantswiwa hi Bodzani.√√√
- Khegu u lerisiwa ku ayina swiambalo swa Gwirhani na swa Bodzani, loko a kombela ku ayina na swa yena Boneka u n'wi byela leswaku swiambalo swa yena swi ta tshova ayini.√√√
- Boneka u xevisa vana va yena, Gwirhani na Bodzani hi nyama ya huku, kutani a lerisa Bodzani leswaku a nyika Khegu marhumbu ya huku leswaku a ya sweka a ta xeve hi wona.√√√
- Loko Xikweni a rhumela swiambalo swa vana, Boneka u swi teka hinkwaswo a swi nyika Gwirhani na Bodzani, a tsona Khetani na Khegu.√√√
- Boneka u byela Bodzani ku basisa yindlu, Bodzani wa tinyenyera a ku tsolo ra yena ra vava kutani Boneka a sindzisa Khegu leswaku a basisa.√√√
- Loko Khegu a bihisiwile emirini hi Rigigisi, Boneka u n'wi heleketa eka Rigigisi a tlhela a n'wi hlongola ekaya, kambe loko Bodzani a bihisiwile emirini hi Matandzeni, a nga hlongoriwi ekaya no heleketiwa eka Matandzeni a nga ha heleketiwangi.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 13: XIMBANGU****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 13.1 EPfalanomo.√/Eka Hundza-va-hleka.√/Ekaya ka N'wa-Mzamani.√/Ekaya ka vaBoneka.√ (1)
- 13.2 A a lava ku ya kombela n'wana loyi a nga ta n'wi salela na n'wana wa yena Fambeleni loko a ya emasin'wini hikuva a ku ri nkarhi wa xirimo.√ (1)
- 13.3 A a nga yimi na yona√ hikuva u byela N'wa-Vusika leswaku loko n'wana loyi a n'wi landzaka a sungula ku n'wi dyisa mbitsi a nga n'wi byeli hikuva u lo tilavela naswona ximitantsengele xi tshemba nkolo.√/A a nga yimi na yona√ hikuva u byela N'wa-Vusika leswaku a tivonela leswaku a nga tivungeli mitwa a yi vuyisa ekaya hikuva yi ta tlhela yi tlhava yena n'wini.√
- (Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)

- 13.4 Ku dyuhala.√/B.√ (1)
- 13.5 N'wa-Vusika u yile a ya kombela Boneka leswaku a ta n'wi salela na n'wana laha N'wa-Vusika a nga hlayisa Boneka ekaya ka yena tanihileswi a a ri xisiwana, kutani Boneka u tekela N'wa-Vusika nuna wa yena Xikweni, a rivala leswaku yena na N'wa-Vusika i maxaka.√√ (2)
- 13.6 N'wa-Vusika u na tintswalo, u hlawula Boneka leswaku a ya n'wi salela na n'wana loko a ya emasin'wini a endlela leswaku a ta kota ku hambana na vusiwana, kasi Boneka yena u na nsele, u tekela N'wa-Vusika nuna wa yena a xanisa na vana va yena.√√/ N'wa-Vusika a a xixima nuna wa yena Xikweni, kasi Boneka a nga n'wi xiximi, u n'wi vitana mukhalabya a n'wi byela na leswaku a fa hikuva tintangha ta yena ti file.√√
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na ku hambana kun'wana loku twisisekaka.) (2)
- 13.7 Boneka i nsati wa Xikweni wa vunharhu, kasi Khegu i n'wana wa Xikweni loyi a tswariweke hi nsati wa yena wo sungula N'wa-Vusika.√/Boneka u ri tati/sesi eka N'wa-Vusika, kasi Khegu i n'wana wa N'wa-Vusika.√/Boneka i mhanintsongo wa Khegu.√
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 13.8 U vula leswaku se u le kusuhi na ku lova, naswona u vuye a lova.√√ (2)
- 13.9 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tshika ku xanisa Xikweni hikuva u n'wi hambanisile na vasati va yena lava a va n'wi rhandza va tlhela va n'wi xixima.√√/A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku loko a nga ha n'wi rhandzi a a hambane na yena a ta kota ku ya kombela rivalelo eka vasati va yena.√√
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 13.10 U ta ya tshama endlwini ya yena ya le lokixini leyi a yi xaveke eBush a tlhela a tiphina hi mali leyi a nga yivela Xikweni.√ (1)
- 13.11 Hileswi Xikweni a a hlongorile vasati va yena tanihi timbyana, kutani a a nyuma ku ya kombela rivalelo eka vona.√√
- (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 13.12 Loko Xikweni a nga si hlongola vasati va yena Boneka u n'wi vitana papa leswaku a ta ehleketa leswaku wa n'wi rhandza, kambe loko se a vabya u n'wi vitana mukhalabya ku komba leswaku a nga ha n'wi rhandzi.√√ (2)
- 13.13 Swa khorwisa, va tele vavasati lava tekelaka van'wana vavasati vanuna va vona kambe endzhaku ka nkarhi va sungula ku xanisa vavanuna lava.√√
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

13.14 **A hi swinene**, loko wansati a hlongoriwa evukatini u kumeka a xaniseka na vana va yena hi ku pfumala ko tshama leswi nga amukelekiki evanhwini.√√

I swinene, hikuva ku kala a teka un'wana wansati swi komba leswaku loyi un'wana a nga ha n'wi rhandzi.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

(2)

13.15 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a n'wi hlongola a landza vamhani lava a va hlongoleke.√√

(Amukela na matitwelo man'wana lama twisisekaka.)

(2)

[25]

XIVUTISO XA 14: XITSALWANA

XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu

NTLANGU: ...TI LE TILWENI!

- Ya va ntiyiso hi ku va Magaza a yile exikolweni eOngoye a tikuma a nga ha vuyi ekaya.√√√
- Magaza a a yile exikolweni ku ya dyondza kambe, u fana na munhu loyi a nga ya exilungwini ku ya tirha kambe a nga ha vuyi ekaya.√√√
- Magaza loko a fikile exikolweni a nga ha lavi ku twa nchumu hi nsati na vana lava a nga va siya ekaya eNkowankowa.√√√
- U kumana na Nokuthula kutani va rhandzana, leswi swi endlaka leswaku a tikuma a rivele lava a nga va siya endzhaku.√√√
- Rirhandzu ra yena na Nokuthula na ku va se a dyondzekile swi n'wi tisela mianakanyo yo hambana na Chinghisa nsati wa yena wa xitekwa.√√√
- Siku rin'wana u tsalela Chinghisa papila a n'wi byela leswaku loko a vuya u fanele a n'wi kuma a fambile.√√√
- Loko a vuya u fike a n'wi hlongola a sala a tshame na Nokuthula na Lulu n'wana wa Nokuthula.√√√
- Hi ku pfumala nhlonipho, Magaza u rhandzana na Lulu n'wana wa Nokuthula, ku fikela laha Lulu a bihaka emirini.√√√
- Mhaka leyi yi tiyisisa leswaku vanhu lavanene vo tenga a va kumeki laha misaveni.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: I MHANGU KU TILAVELA!**

- 15.1 Emutini wa Ella xigangu xa Bayizani (Pieter).√ (1)
- 15.2 Wu vangiwa hi ku va ku fikile Valerie nsati wa Bayizani kutani a kuma nuna wa yena a tipfalerile endlwini na xigangu xa yena Ella.√ Wu helele laha Ella na Valerie va nga banana, kutani loko Ella a vona ti n'wi bihela a kombela ku lamuleriwa hi Bayizani.√ (2)
- 15.3 I swigangu.√/I varhandzani.√ (Mukamberiwa u kuma maraka loko a tsale 'varhandzani' ku nga ri ' va rhandzana') (1)
- 15.4 Leswi Bayizani a nga hlongoriwa hi Ella emakumu ka ntlangu, na Valerie a nga n'wi amukeli, a a lo swi lava yena n'wini hikuva a hembela nsati hi masiku yo hambana loko a nga vuyangi a a vula leswaku a a onhakeriwile hi movha.√√ (2)
- 15.5 Ku bayiza i ku va munhu a endla swo ka swi nga amukeleki, kutani ri fambelana na leswi swi humeelaka endzeni ka xintlangwana hi ku va na munhu loyi a nga thyiwa rona a endla swo huma endleleni, a nga amukeli ku va a tsundzuxiwa eka swiendlo swa yena swo homboloka.√√ (2)
- 15.6 Wu vangiwa hi ku va a rhandzanile na Ella ku fikela laha mhaka ya kona yi nga ya eka majisitarata kutani a nga ha vi na ndhawu yo tshama a tlhela a tekeriwa na movha, Ella, xigangu xa yena, wa n'wi jikela, hambu makwavo James eka Ngove u ala ku n'wi rhurhela.√√ (2)
- 15.7 U lava ku hi komba ku va Ella a nga xiximi Bayizani na Valerie.√√ (2)

NTLANGU: YOO, NDZI TIDLELE MINOOO!

- 15.8 Aripeli.√ (1)
- 15.9 A wu tshunguli mavabyi. I byongo bya ngwenya lebyi loko byi cheleriwile munhu eswakudyeni/eswakunweni byi n'wi dlayaka hi ku olova.√√ (2)
- 15.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: Swa humelela, hikuva va kona vavasati lava yaka etin'angeni ku ya lava mirhi yo dlaya vanuna va vona.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

- 15.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: **A ndzi nga ta ya** hikuva ndza swi tiva leswaku ku dlaya warikwerhu a hi mhaka yinene.√√
A ndzi ta ya hikuva na mina a ndzi ta tsakela ku hanya vutomi byo antswa ku fana na van'wana vavasati hikuva loko u loveriwile hi nuna u kuma mali yo tala, u tixavela na mimovha yo durha no tlhela u tilawula.√√ (2)
- 15.12 Ku nwa ngopfu byala.√/D.√ (1)
- 15.13 Elizabeth i munhu loyi a tiamukelaka leswi a nga xiswona na ku va a nga twisisi mhaka ya tin'anga, kasi Misery u navela swilo swa van'wana hi ku olova naswona u na rin'angan'anga.√√ (2)
- 15.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: A swi nga ta ndzi tsakisa hikuva swa nyumisa ku va munghana wa wena a endla swo huma endleleni.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 15.15 Ndzi dyondza leswaku munhu u fanele a enetisiwa hi leswi a nga na swona hikuva siku rin'wana a nga wela ekhomyeni.√
(Amukela na tidyondzo tin'wana leti twisisekaka.) (1)
[25]
- NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25**
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

**XIYENGE XA B NA XA C: RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA NOVHELE NA NTLANGU
[TIMARAKA TA 25]**

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI Nhلامuselo ya nhlokomhaka Nhلامuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	12–15 -Mahlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhلامuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhonthla yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	9–11 -Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hi ndlela leyinene. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi ndlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	6–8 -Nhلامuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhلامuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	4–5 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhلامuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo matsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa	0–3 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBeko NA RIRIMI Xivumbeko, nkhluluko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	8–10 -Xivumbeko xa nkhaqato. -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	6–7 -Xivumbeko lexi faneleke na nkhlulukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkhlulukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	4–5 -Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkhlulukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	2–3 -Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlulukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	0–1 -Mpfumaleko wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkhlulukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso